

Parasztok, pásztorok, pákászok – Galilea gazdasága a római korban

Az egykori Római Birodalom területén — Itália kivételével — alig akad olyan vidék, amelynek feltártsága az ókori Galileáéval vetekedhetnék. Köszönhető ez elsősorban a jó forrásadottságoknak — ezen belül is az Újszövetségnek és a rabbinikus irodalomnak —, és természetesen a kereszténységnek, amely bizonyos értelemben a szülőföldjének tekinti ezt az aprócska, és Róma szempontjából igencsak félreeső vidéket. Közel 200 oldalas kötetünkben régészek és biblia tudósok fejtik ki véleményüket a római és bizánci kori Galilea gazdaságáról. (A könyv címében szereplő „Jézus kora” valószínűleg csak a keresztény olvasóközönségnek szánt családelek: a tanulmányok többsége ugyanis egyáltalában nem korlátozódik az i. sz. I. század első harmadára.)

Mordechai Aviam a Kinneret Academic College előadója, Galilea régészetének egyik legszakavatottabb szakértője, tanulmányában a legújabb kutatási eredményeket foglalta össze („People, Land, Economy and Belief in First-Century Galilee and Its Origins,” pp. 5–48). Felső-Galileában és Alsó-Galilea északi részén túlnyomórészt nem-zsidók laktak, s csak miután a területet a Hasmóneusok az i. e. 1. század közepére elfoglalták, települtek be a zsidók a „pogányok Galileájába”, amely épp vegyes etnikai összetétele miatt mindvégig „gyanús” maradt a júdeai zsidóság számára. Érthető, ha a galileai zsidó lakosság hű maradt a Hasmóneusokhoz, és nagy ellenállást fejtett ki a Heródesekkel szemben, amit Nagy Heródes soha nem is bocsátott meg az ittenieknek. Miközben a Hasmóneusok jelentős beruházásokkal (pl. Migdal/Taricheai kikötőjének építése, az ipari méretű olajprések importja, a sepphorisi citadella kiépítése stb.) fejlesztették az országrészt, az i. e. 1. század második felében semmi sem épült, hacsak nem számítjuk ide az Augustusnak emelt templomot Omritban. (Ezt ugyan *Aviam* név szerint nem említi a 16. oldalon.) Heródes Antipasz alatt azonban ismét virágzásnak indult a tartomány: felépült a két új főváros, Tiberias és Sepphoris, de más területeken is történnek fejlesztések. A szerző ezek közül kettőt vizsgál

meg közelebből: az egyik a Flavius Josephus életrajzából jól ismert Iotapata (Yodefat) városa, a másik pedig a Golán-fennsíkon fekvő Gamla. A Yodefat feltárása során előkerült rengeteg szövőszéknevezék, valamint a főként idősebb korokban elpusztult juhok csontmaradványai arra utaltak, hogy a mindössze 2000 lakosú városkában jelentős szerepet játszhatott a gyapjúszövés. A települést körülvevő 47 *dunam* terület terepbejárása során ezt megerősítő adatokra lelettek: a vidék mintegy fele sziklás, mezőgazdasági művelésre nem alkalmas, viszont a forráshiányban szenvedő területen számos ciszternát is találtak, melyek valószínűleg állatok itatására szolgáltak. Yodefatban a textilművesség mellett fazekasság is jelentős iparágnak számított. A kétszerte akkora Gamlán viszont számos olajprés és gabona őrlésére szolgáló malomkö került elő, ami a terület alapvetően mezőgazdasági jellegét mutatja. Aviam végül felsorolja a zsidó lakosság jelenlétének régészeti bizonyítékait. Ezek a következők: a rituális fürdők (mikvék); a szakrális ünnepeken ivásra használt köedények; a 80%-ban Jeruzsálemből importált olajmécsesek; a Hasmóneusok által vert pénzek, amelyeket még a római időkben is nagy mennyiségben használtak; a temetkezés (Yodefatban feltártak egy tömegsírt, ahová a 67-es ostrom áldozatait temették); valamint a zsinagógák. A szerző itt a Migdal/Magdala városkában 2009-ben feltárt zsinagóga emlékeit elemzi. Az épületet ő is első századnak tartja, bár ebben a kutatás még nem mondta ki az utolsó szót.

C. Thomas McCollough egy Danville-i (Kentucky) egyházi főiskola professzora, ismert régész és vallástörténész Heródes Antipas fővárosát, Sepphorist hasonlította össze az Újszövetségből jól ismert Kána (Qana) falusias településsel a régészeti adatok alapján („City and Village in Lower Galilee,” pp. 49–74). Sepphorisszal kapcsolatban a nagyobb középületek (oszlopcsarnokos főutca, színház, bazilika) vizsgálatából arra a következtetésre jutottak, hogy Antipas csak „mérésékelt fejlesztője” volt Galileának (az előbb említett épületeknek csak az alapjait rakta le), az igazi fejlődés a két nagy háború közötti időben (i. sz. 68–135) következett be. A város lakossága az addigi 6-8 ezer főről hirtelen 12-14 ezerre ugrott. Jézus korában Kána még csak egy alig 7 hektárra kiterjedő falu volt, nagyjából 1200 lakossal. A faluban a házak mellett egy zsinagógát és egy „ipari negyedet” is feltártak, benne galambdúccokkal és üvegekészítő műhellyel. A sziklába vágott medencék célja egyelőre nem világos, legvalószínűbben rituális fürdők lehettek. A falut Jézus korában nem kötötte össze kiépített út a közeli Sepphorissal, az csak a háború után épült és 6 km-re haladt el a falutól. Az elszigetelt zsidó település (szinte csak zsidó pénzek kerültek elő innen) számára azonban az út sem hozott fellendülést: a hely a II. századtól szinte teljesen kiürült.

Ennek persze nemcsak gazdasági, hanem politikai okai is lehettek. Sajnos semmit sem tudunk Kána részvételéről az első zsidó háborúban, de nem kizárt, hogy ennek negatív utóhatásával van dolgunk.

Sharon Lea Mattila a University of North Carolina (Pembroke) vallástudományi tanszékének docense Kapernaum gazdasági szerepének áttértékelésére tett kísérletet („Revisiting Jesus’ Capernaum,” pp. 75–138). A Jézus korában eddig többnyire szegény és szerény halászfaluként számon tartott Kapernaum a szerző állítása szerint nem is volt annyira szegény, legalábbis erre utalnak az itt talált kerámia- és üvegtöredékek, valamint a házak méretei. Mattila a szinte konszezusosnak mondható álláspont ellenére nem a „zárt, szubsztantív”, hanem a „szándékosan introvertált” jelzőt tartja megfelelőnek a római kori Galilea gazdaságának jellemzésére. Szerinte a zsidók vallási okokból nem kereskedtek a külfölddel, de a két háború után (vagyis i. sz. 135-öt követően) ez a helyzet megváltozott és a rabbik is fokozatosan feloldották a pogányokkal való érintkezésre vonatkozó addigi tilalmakat. Galilea azonban a bizánci korban (4–7. század) bekövetkező nagy gazdasági robbanás előtt sem volt teljesen szegény és magába zárkózó terület: az olajtermelés és -export már ekkor is jelentős mértékű volt; a köedények és a galileai kerámia mellett még az itteni bazaltból készített malomköveket is exportáltak Ciprusra. A szerző azonban a legérdekesebb kérdést: hogy vajon a bizánci kori Kapernaum lakói zömmel zsidók vagy keresztények voltak-e, nyitva hagyja azzal, hogy ezt a jelenlegi adatok alapján egyszerűen lehetetlen megválaszolni.

Douglas E. Oakman a Pacific Lutheran University tanszékvezetője és dékánja már több könyvet is megjelentetett Jézus koráról. Provokatív címmel ellátott tanulmányában („Execrating? Or Execrable Peasants!” pp. 139–164) a „paraszt” fogalmát elemzi hosszadalmasan különféle szociológiai és antropológiai szakirodalmak alapján, végül is arra a következtetésre jut, hogy a *peasant* hagyományos fogalma nem alkalmas annak a fogalomnak a visszaadására, amit a Héber Biblia úgy nevez: „férfi, a föld szolgája” (’is, ’ebed ’adama, Zak 13:5). Annyi bizonyos, hogy Galilea alapvetően mezőgazdasági terület volt (vö. Jos. Bell. 3.42–43), amit az átlagosan 0,6 ha/fő kiterjedésű apró családi gazdaságok jellemeztek. A nagy háborúk után megnövekedett adóterhek miatt a parasztság igen sanyarú körülmények között élt, ami folyamatosan társadalmi ellentéteket szült a fennálló hatalommal és az őket kiszolgáló „arisztokráciával” szemben.

Végül *David A. Fiensy* a Kentucky Christian University professzora és dékánja („Assessing the Economy of Galilee in the Late Second Temple Period,” pp. 165–186) szerint a Jézus korabeli Galilea gazdaságával kapcso-

latban kétféle vélemény látszik kirajzolódni. Az egyik szerint – amit főképp a régészek képviselnek – a terület gazdaságát a prosperitás jellemezte; míg a másik egy alapvetően szegény és adókkal teljesen kizsigerelt régiónak tartja Galileát. *Fiensy* ezt a véleménykülönbséget a „primitivista–modernista” gazdaságtörténészek ellentétére vezeti vissza. Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy Galilea és Júdea gazdasága között különbséget kell tennünk. A két terület politikai története is nagy eltéréseket mutat (Galileát csak a Hasmóneus korban telepítik be újra zsidókkal); gazdasági szerkezetük merőben más; az elitek anyagi helyzete is eltérő (a júdeai papság fő bevétele a Templomból származik); ezen kívül figyelembe kell venni a kronológiai különbségeket is (más volt a helyzet a római procuratok vezetése Júdeában és a Heródesek uralma alatt álló Galileában; vagy a két nagy háborút követően). A kötetet mind az Újszövetség történeti háttere, mind a Római Birodalom gazdasága iránt érdeklődők haszonnal forgathatják.

David A. Fiensy, Ralph K. Hawkins (szerk.), *The Galilean Economy in the Time of Jesus*, Early Christianity and its Literature (Galilea gazdasága Jézus korában, a korai kereszténység és annak irodalma) 11, Atlanta: Society of Biblical Literature, 2013. 197 o.

Grüll Tibor